

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ОБЛАСНИЙ ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА

**ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ:
СУЧАСНИЙ ДИСКУРС ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ
ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ**

Матеріали науково-практичної конференції

23-24 червня 2017 року

Харків – 2017

УДК 008(062.552)
ББК 71я431
Т 65

Редакційна колегія:

Л.Г. Омельченко – директор Обласного організаційно-методичного центру культури і мистецтва, заслужена артистка України

О.Г. Бугайченко – завідувач відділу інноваційних культурних проєктів та міжнародного співробітництва Обласного організаційно-методичного центру культури і мистецтва

Н.М. Роман – кандидат педагогічних наук, доцент

Адреса редакційної колегії: 61002, Україна, м. Харків, вул. Пушкінська, 62;
Обласний організаційно-методичний центр культури і мистецтва.
Тел.+380 (57) 725-12-36

Т65 Традиційна культура в умовах глобалізації: сучасний дискурс щодо збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини. Матеріали науково-практичної конференції (23-24 червня 2017 року). – Харків, 2017. – 360 с.

Збірка містить тези та доповіді, в яких піднімаються та аналізуються проблеми збереження нематеріальної культурної спадщини в умовах сьогодення. Різним аспектам вивчення цих питань було присвячено роботу науково-практичної конференції «Традиційна культура в умовах глобалізації: сучасний дискурс щодо збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини», яка проходила в м. Харкові 23-24 червня 2017 року.

Конференція об'єднала провідних дослідників та діячів культури і мистецтва з різних регіонів України, науковців із інших країн, представників національно-культурних товариств. У ході наукового дискурсу досвідчені вчені простежили й узагальнили інноваційні тенденції збереження елементів нематеріальної культурної спадщини в контексті сучасного мистецтвознавства, культурології, історії, філософії, педагогіки. Під час роботи конференції було обґрунтовано й систематизовано ефективні засоби та шляхи популяризації нематеріальної культурної спадщини. Окремо було визначено перспективи інтеграції традиційної культури в світову культуру та особливості її використання в процесі впровадження стратегії культурної децентралізації.

Для широкого кола дослідників, практиків, а також усіх тих, хто цікавиться нематеріальною культурною спадщиною різних народів світу та перспективами подальшого розвитку й піднесення традиційної культури в умовах глобалізації.

Матеріали друкуються в авторській редакції з незначними коректорськими правками українською та російською мовами.

УДК 008(062.552)
ББК 71я431
Т 65

ISBN 978-617-7470-68-6

Обласний організаційно-методичний
центр культури і мистецтва, 2017

Ю.О. Соловйова,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри естетичного виховання
і технологій дошкільної освіти
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

ОБЕРЕГИ ЯК ЗАСІБ ЕТИЧНОГО ТА ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В РАМКАХ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

Найдавніші пам'ятки народної педагогіки переконливо свідчать про те, що від самого початку осмислення себе у світі людина почала задумуватися про значення і роль оберегів. У світі, рушійною пружиною якого завжди був двобій добра і зла, оберегам відводилася важлива роль в системі виховання кожного нового покоління. Перш за все це стосувалося оселі, адже саме в оселі родина проводить найбільше спільного часу, в оселю вона кличе родичів, бажаних гостей тощо. Саме з рідної оселі простеляється шлях молодой людини у широкий світ.

Українська хата навіть зовсім небагатої родини приваблювала своїм святковим, чепурним виглядом: білі стіни, квіти або півні на віконницях, грядки з квітами перед вікнами. Ще святковіший вигляд вона мала зсередини: рушники на дверях та вікнах, особливо на покуті за образами. На дверях, на ганках вирізьблювали образ самої Берегині. Цей ще дохристиянський образ перейшов і в християнські часи. Це була символічна постать жінки з піднятими руками. Його вишивали також на рушниках та на одязі. Берегиня зберігає та підтримує домашнє вогнище, вона виступає покровом усьому родинному колу.

Рідна домівка, батьківська хата зберігала матеріальне і духовне багатство предків, пам'ять поколінь. Ця функція втілювалася і в самому слові «берегиня», що означає: «та, що береже». Насправді існують ще й інші версії тлумачення цього слова, їх виводять від іншого першоджерела – «берег», «рідний берег», «Батьківщина», «Україна».

Важко переоцінити роль рушника в формуванні етичних та естетичних цінностей українця. Рушники, як правило, добиралися кількома поколіннями, насамперед для посагу. Символіка рушникової вишивки дуже розмаїта. Це не просто барвистість, пейзажний колорит, але й національний декор, своєрідне відтворення в кольорах естетичних, мистецьких смаків народу, його світогляду, його духовних

витоків, моральних цінностей. Рушник супроводжував українця все життя – від народження до домовини. На рушник приймали дитя від породіллі, рушником благословляли заручини. Дівчина та хлопець, які мали намір побратися, бралися руками за кінці рушника, звідси вираз «побрання». На рушник ставали молоді при вінчанні. В залежності від обряду існують різні назви рушників: кілковий (для прикрашення образів та картин; плечевий (для сватів, дуже багато вишитий); стирок (для посуду). Відомі фразеологізми, пов'язані з рушниками: *готувати рушники, dbати рушники, посилати за рушниками, подавати рушники, вернутися з рушниками, ставати на рушнику*. Ще є рушник-божник. Він існував ще в дохристиянський період для прикрашання покутя (красного кута). Ще був одноденний рушник від різних хвороб та епідемій. Цей рушник усі жінки села вишивали за один день або за одну ніч. Він був наділений особливою захисною силою. Люди виносили його на вулицю, розводили вогнища перед своїми будинками, проходили через вогонь під рушником та проносили своїх дітей.

Кожна дівчинка змалечку вчилася вишивати рушники, набираючись не лише вміння вишивати, а й чимало різних знань про свій народ, його розуміння краси, звичаїв та традицій.

У кожній родині зберігалися свої особливі обереги-амулети, специфічні талісмани, через які підтримувалася родовідна пам'ять. Це могли бути якісь поставці, що символізували добробут, наприклад макітри, глечики. Господарі зазвичай дбали не лише про їхню функціональну надійність та зручність, а й про естетичний вигляд. Українці зроду-віку надавали красі особливого значення. Існує багато звичаїв, обрядів, пов'язаних саме з такими оберегами. Наприклад, здавна побутували різні обряди, пов'язані з глечиком. Образ глечика часто зустрічається і в українській міфології, він закарбувався і в багатьох фразеологічних виразах, навіть у забобонах. У багатьох місцевостях України люди вважають, що глечики б'ються на щастя. З іншого боку, побутує вираз «розбити глека», що означає: «посваритися» («Глечик пополам – ані вам, ані нам»). Серед жіночих обрядів існував обряд «полоскання глечиків». Він походив від звичного для народу змішування вірувань та забобонів. У понеділок (після заговіння на Петрів піст) жінки готували свої пригощання в складчину.

Кожна родина плекала свої символи-обереги, які виставлялися проти «вроків». Щоб зла сила або чийсь злі очі не зурочили дитя, серед його іграшок мали бути іграшки-обереги. Як правило, їх виготовляли з природних матеріалів.

Одним із невід’ємних хатньо-побутових оберегів української дитини завжди була лялька-мотанка. В ній відбито найдавніші традиції наших предків. Лялька-мотанка оберігала дитину в колисці, а коли дитя з колиски виростало, то туди вкладали саму ляльку-мотанку, щоб вона стерегла колиску, відганяла від неї злі сили, тримала чистим місце, куди з часом мали покласти нового продовжувача роду.

В образі ляльки-мотанки втілено прадавні вірування наших предків. Лялька-мотанка не має рис обличчя (тобто, очей, брів, носа, рота, щік). Але вона не безлика, бо все її обличчя займає хрест із різнокольорових ниток. Цей хрест є вираженням солярного знаку. Горизонтальна лінія символізує жіноче начало, вертикальна – чоловіче. Жіноче начало, власне, і є втіленням місії Берекіні, яка підтримує домашнє вогнище, захищає дорослих і дітей від злих духів, різних негативних впливів. Чоловіче начало, тобто вертикальна лінія хреста, символізує прагнення до динамічного розвитку, духовного зростання, продовження самого роду. Хрест має посередині особливо яскравий квадрат, бо так переплітаються нитки. У народі його називають Божим оком. Червона нитка, власне, втілює місію Берекіні: поширення сил добра і зберігання людського роду. Люди вірили, що це саме Боже око оберігає і саму оселю, і мешканців цієї оселі. Тому його часто розміщували над дитячим ліжком, над дверима, на якомусь видному місці. Боже око мало не лише відвертати злу силу, злі наміри, але й наставляти людей на добрі помисли та вчинки.

Цікаво, що майже всі ляльки-мотанки – жінки. Чоловічі образи трапляються значно рідше. Пояснюється це передусім тим, що саму ляльку-мотанку асоціювали з Берекінею. Ця традиція закріпилася ще в дохристиянському світі і з часом трансформувалася в християнському. Ще маленькими діти самі долучалися до виготовлення ляльки-мотанки. Це було не лише виявом трудового виховання, але ще й сприяло формуванню атмосфери утаємниченості, певної спорідненості.

Спосіб виготовлення ляльки-мотанки дуже простий: найчастіше вона не має ані рук, ані ніг. Єдина її виражальна частина – голова з хрестом посередині. Ляльок робили з соломи, очерету, трави, льону, кукурудзи. Завжди дуже уважно підбирався головний убір: шапка, хустка, очіпок, віночок. Головний убір відігравав подвійну роль: з одного боку, він прикривав голову від дощу, вітру, різних інших виявів негоди, з іншого, він символізував зв’язок голови з космічним простором та її взаємодію з космічними силами. Найчастіше хусток має бути дві: нижня та верхня. Своє символічне значення мають і форма, і

колір. Все треба уважно продумувати, формуючи всю композицію в цілому. Спідниця ляльки-мотанки символізує землю. Спідниць також бажано мати дві: верхню та нижню. Поверх спідниці напинається фартух. Це також важлива і значуща деталь. Чим довший фартух, тим тривкіший та надійніший зв'язок ляльки-мотанки із матір'ю-землею.

Згідно з традиціями народного виховання дитя ледь не з пелюшок мало органічно злитися з навколишнім світом, своїм природним оточенням. Дитина мала відчувати себе своєю серед своїх посеред усього рослинного і тваринного світу. Вона мала розуміти, що і в рослинному та тваринному світі ні на мить не стихає двобій добра і зла. Причини і наслідки цього двобою дитині пояснювали через казки та пісні. У полі, в лісі, на луках дитину вчили відшукувати цілющі трави, дерева-обереги, начебто звичайні квіти розкривали свої особливі властивості через розгортання міфологічних сюжетів. Через казки та перекази в дитині пробуджувався особливий пізнавальний інтерес до природи свого краю, його історії, народного мистецтва, пробуджувалося бажання самому долучитися до створення скарбів народного мистецтва.

Важливо показати дитині, що краса завжди десь поряд, треба лише вміти бачити її. Під час прогулянок треба звертати увагу дитини на все, що її оточує, привчати її до того, що в природі немає дрібниць. Дитина має сама відшукати свій оберіг, вгадати природний матеріал, з якого цей оберіг можна зробити. Це можуть бути волоський та лісовий горіхи, гілочки верби, сухе насіннячко акації, крилатки ясеня, очерет тощо. А ще для виготовлення птахів-оберегів чи тварин-оберегів годяться жолуді, ягоди шипшини та глоду, качани кукурудзи. З усього цього багатства дитина має вибрати саме те, що потрібно для виготовлення крил, тулуба, голови, очей, хвоста, ніг того чи іншого птаха та звіра. Коли дитина знає безліч народних переказів про магічні сили таких оберегів, вона іншими очима сприймає своє довкілля, усе, що навколо неї росте, бігає, літає. Усі ці знання та вміння поглиблюють та розширюють внутрішній світ дитини, привчають її до розуміння того, в якому багатому світі вона живе, як багато залишили для неї її пращури, як пильно повинна вона дбати про збереження нерукотворних і рукотворних багатств великого світу, в якому їй пощастило жити.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник / В.В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.

2. Тарасова О.О. Таємничий світ ляльки-мотанки / Ольга Тарасова.
– К.: Либідь, 2015. – 200 с.
-

О.М. Сошнікова,
кандидат філософських наук,
заступник директора з наукової роботи
Харківського історичного музею
імені М.Ф. Сумцова

СУЧАСНИЙ МУЗЕЙ У ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ

Дослідник глобалізації З. Брауман відмічає, що сучасний світовий простір – це «середовище проживання» так званого туриста, де все пристосоване під його потреби. Турист – це новий тип людини глобального суспільства, його специфічне сприйняття об'єктів та цінностей культури інших народів впливає на відношення до культурної спадщини, формує культурний ландшафт. Туристами керує спрага до нових відчуттів, в пошуках яких вони переміщуються світом. Вся інфраструктура туристського життя побудована за одним зразком, що дозволяє мандрівнику вільно адаптуватися до нових умов. Масова культура все більше і більше орієнтує музеї на релаксаційні та гедоністичні функції (насолота від відпочинку). У таких умовах успіх музею визначається кількістю відвідувачів. Такого успіху досягає той музей, який розвиває додаткові функції (атрактивність, можливість приймати чималу кількість людей), надаючи відвідувачу високий рівень послуг, у тому числі і в межах туристичних програм. Орієнтація на туризм веде до злиття музейної та рекреаційної зон, саме тому на території музеїв відкриваються кафе, магазини, ігрові зони для дітей, кінозали тощо.

Сьогодні все більш очевидним стає відсутність у більшості туристів, як споживачів культури, необхідних навичок для її сприйняття. У сучасній ситуації, коли фінансування музеїв із боку держави скоротилося в рази, музеї починають орієнтуватися на споживача, який приходить до музею не збагатити свій культурний багаж, а скоріше відпочити та розважитися, тобто музеї сьогодні вимушені «продавати» і свою експозицію, і додаткові розваги для дітей